

TÖRTÉNELMI SZEMLÉ

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA BÖLCSÉSZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZETÉNEK FOLYÓIRATA

2018 | 3. SZÁM
LX. ÉVFOLYAM

Gulyás László Szabolcs
*Lex és consuetudo: a magyarországi jobbágyköltözés
középkori szabályrendszere*

Az 1917-es orosz forradalmak és Magyarország

Pollmann Ferenc, Paál Vince, Hajdu Tibor,
Klestenitz Tibor, Csunderlik Péter,
Balázs Eszter, Ábrahám Barna, Kaba Eszter,
Tamás Ágnes, Vörös Boldizsár

TARTALOMJEGYZÉK

LX. évfolyam, 2018. 3. szám

TANULMÁNY

Gulyás László Szabolcs • <i>Lex és consuetudo</i> : a magyarországi jobbágyköltözés középkori szabályrendszere	373
AZ 1917-ES OROSZ FORRADALMAK ÉS MAGYARORSZÁG	
Vörös Boldizsár • Szerkesztői előszó	397
Pollmann Ferenc • Jön a muszka! Megy a muszka? Az oroszországi forradalmak hatása a Monarchia hadviselésére a keleti fronton 1917-ben	399
Paál Vince • Információk az oroszországi forradalmakról – a magyar cenzúrán keresztül. A sajtóellenőrzés Magyarországon az első világháború idején	407
Hajdu Tibor • A magyar parlamenti pártok vezetői az 1917. februári orosz forradalomról	417
Klestenitz Tibor • Az oroszországi forradalmak értékelése a magyar egyházi közvéleményben	423
Csunderlik Péter • „Beszéljünk mi is oroszul, cselekedjünk mi is oroszul!” Az 1917-es oroszországi forradalmak hatása a Galilei Körre	433
Balázs Eszter • „Szinte csodás krízis”. A februári orosz forradalom értelmiségi fogadtatása Magyarországon 1917-ben	443
Ábrahám Barna • A szlovákok és az oroszországi forradalmak	459
Kaba Eszter • „Az 1917–1918-as tél Oroszországban hadifoglyaink legnehezebb időszaka lesz.” Hadifogolysorsok és az oroszországi forradalom	469
Tamás Ágnes • Az 1917. évi oroszországi események karikatúrák tükrében	479
Vörös Boldizsár • Egy vármegyei hivatalnok az 1917-es oroszországi forradalmakról, avagy eszközök az eligazodáshoz a világtörténelemben	499

JÖN A MUSZKA! MEGY A MUSZKA?

Az oroszországi forradalmak hatása a Monarchia hadviselésére a keleti fronton 1917-ben

POLLMANN FERENC

.....
THERE COMES THE RUSSIAN! THERE GOES THE RUSSIAN?
THE IMPACT OF THE RUSSIAN REVOLUTIONS ON THE WARFARE OF THE
AUSTRO-HUNGARIAN MONARCHY ON THE EASTERN FRONT IN 1917

The revolution that erupted in Russia in the spring of 1917 could have decisively changed the course of World War I – and it finally did so, albeit not quite in the way the military leadership of the Central Powers hoped it would. The paper explores the views of the Austro-Hungarian generalship about the potential effects of the Russian events on the outcome of the war, on the basis of the diaries and letters of two top military leaders, Archduke Joseph and Károly Tersztyánszky

Keywords: Archduke Joseph, Károly Tersztyánszky, Stefan Sarkotić, Ferenc Bolgár, front friendship, Russian Revolutions
.....

„Az orosz állásokban mindenütt vörös zászlók lengenek. Hurrá kiabálás hallik és a Mar-seillaise-t ordítják; a mi kürtjeleinket – a lefúvás-t és imához-t – fújják. Más helyeken is nagy az ordítás; mintha mind részegek volnának és heves géppuskatűz is hallatszik. Úgy látszik, hogy a lázadás már a lövészárókba is átterjed. Nekünk annyiban jó, hogy közelebb hozza a háború végét. Időközönként hevesen lő az orosz tüzérség a saját gyalogságára! Itt valami nagy baj lehet. Kézigránátok robbannak minduntalan, azután jajgatás és hörgés hallatszik ellenfelünk árkaiban. Kiabálva mondott beszédek hangzanak. Szegény Oroszország! Ha már lövészárkaidban is forradalom van, akkor fél lábaddal a sírodban állasz!”¹

Az elhangzott sorokat 1917. március 26-án jegyezte be naplójába József főherceg vezérezredes, a nevét viselő seregarcvonal parancsnoka az erdélyi fronton. Ő lesz az egyik főszereplője az alábbi rövid – ezért meglehetősen vázlatos – áttekintésnek, amelynek tárgya: milyen hatást gyakoroltak az 1917-es oroszországi forradalmak az egykori osztrák-magyar seregek keleti frontjára. Az áttekintéshez felhasználom József főherceg első világháborús visszaemlékezéseit, amelyek bőven tartalmaznak idézeteket a hadvezér korabeli naplójából. Egy másik, szintén a keleti fronton harcoló osztrák-magyar tábornok

.....
Pollmann Ferenc PhD, kutató, HM Hadtörténelmi Intézet és Múzeum.

¹ József főherceg: *A világháború, amilyenek én láttam*. I–VII. Bp., 1930. IV. 509.

eredeti magánleveleit is fel fogom használni. Ezeket Tersztyánszky Károly vezérezredes írta barátainak: Bolgár Ferencnek,² az egykori honvédelmi államtitkárnak, illetve Stefan Sarkotić von Lovćenbergnek, vagy magyarosan Sarkotic Istvánnak, aki abban az időben Bosznia-Hercegovina és Dalmácia vezénylő tábornoka volt.³ E két forráscsoport összehasonlításra is lehetőséget kínál. József főherceg és Tersztyánszky személye azért is alkalmasnak látszik az összevetésre, mivel kettejük életútja – mely több ízben is keresztezte egymást – voltaképpen két eltérő személyiséget példáz. József főherceg a katonáit féltő gonddal óvó, a parancsokat kellő kritikával kezelő, és esetenként a feljebbvalójával is konfliktust vállaló parancsnok volt. Tersztyánszky ezzel szemben nem kímélte embereit – és tegyük hozzá, a lovakat sem: egy 1908-as hadgyakorlaton 100 kilométeres, állatkínzással felérő menetteljesítményre kényszerítette a rá bízott csapatokat –, nem véletlenül nevezték a háta mögött „vérebnek”. Magas veszteségeire a legfelsőbb hadvezetés, sőt az uralkodó is felfigyelt. Aligha csodálható, hogy ez a két magas rangú katona mindvégig igen rossz véleménnyel volt egymásról. 1914 nyarán József főherceg hadosztályparancsnokként kénytelen volt elviselni a hadtestparancsnokként felettesének számító Tersztyánszky aljas intrikáit. 1917-re azonban változott a helyzet: ekkor már József főherceg volt magasabb polcon. Míg Tersztyánszky „csak” a 3. hadsereg parancsnoka volt, ellenlábasa Erdély és Bukovina határán két hadsereg felett is rendelkezett.⁴ Mint látni fogjuk, a két tábornok – eltérő személyiségjegyeik dacára – alapvetően azonos módon vélekedett az oroszországi eseményeknek a frontra gyakorolt hatásairól. Mielőtt azonban ennek bemutatására sort kerítenék, előbb röviden vázolni szeretném, milyen katonai helyzetben volt az Osztrák–Magyar Monarchia 1917 tavaszán.

A dualista birodalom seregei számára az előző esztendő rendkívül eseménydús volt. Előbb a balkáni hadszíntéren sikerült – Szerbia 1915. őszi legyőzését követően – Montenegrót is kiűzni az ellenfelek közül, majd pedig megszállni Albánia nagyobbik felét. A nyáron azonban az olasz fronton a stratégiai fontosságú Doberdó-fennsík, valamint Görz városa az ellenség kezére került. Ráadásul keleten a Bruszilov-offenzíva majdnem a végromlásba taszította az osztrák–magyar haderőt, különösen azután, hogy augusztus végén a románok is az antant oldalán avatkoztak be a háborúba. Ez utóbbi lépést azonban a központi hatalmaknak sikerült a visszajára fordítaniuk, és az esztendő végére Románia éppen csak elkerülte a teljes vereséget. Mindenesetre a Monarchia nagy árat fizetett az 1916. évi sikerekért: a veszteségi adatok ugyan kisebbek voltak, mint az előző évben: 177 ezer halottal szemben „csak” 93 ezer,⁵ 611 ezer sebesülttel szemben „csak” 411 ezer,⁶ eltűntekben

² Tersztyánszky Bolgár Ferencnek írott levelei a Hadtörténelmi Levéltárban találhatóak. Hadtörténelmi Levéltár (= HL) Personalia 187.

³ Tersztyánszky Sarkotićnak írott leveleiről Marc Stefan Petersnek tartozom hálás köszönettel. A két tábornok kapcsolatáról lásd Marc Stefan Peters: U Sjeni Ubijenog Nadvojvode: Karlo Tersztyánszky i Stjepan Sarkotić [In The Shadow of The Archduke's Murder: Karlo Tersztyansky and Stjepan Sarkotić] Prilozi (2005) 39–48.

⁴ Tersztyánszky karrierjéről – beleértve József főherceghez fűződő viszonyát is – lásd Pollmann Ferenc: *Bal-szerencse, semmi más...? Tersztyánszky Károly cs. és kir. vezérezredes élete és pályafutása*. Bp. 2004.

⁵ Gaston Bodart: *Die Erforschung der Menschenverluste Österreich-Ungarns im Weltkrieg 1914–1918*. Gépírat. HL Tanulmányok és visszaemlékezések gyűjteménye 423. 80.

⁶ Uo. 82.

és hadifoglyokban pedig 676 ezerrel szemben „csak” 471 ezer,⁷ ám ezeket a veszteségeket Ausztria–Magyarország már lényegesen nehezebben tudta pótolni, mint 1915-ben. Ezért aztán – ahogy a Monarchia vezérkari főnöke, Conrad von Hötzendorf megfogalmazta – a központi hatalmak koalíciója, de mindenekelőtt a dualista állam, a „legutolsó kártyái” kijátszására kényszerült 1917 tavaszán.⁸ Ebben az időben az osztrák–magyar haderő mintegy 850 ezer főnyi harcoló alakulattal rendelkezett, amiből az orosz–román hadszíntéren állt 452 ezer fő.

És mi volt a helyzet a front túloldalán? 1917 elején volt az orosz hadsereg létszáma a háború kitörése óta a legmagasabb: 6 900 000 fő. Ehhez jött még 2 170 000 fő a pótalakulatokból, azaz emberállományát tekintve az egyetemes hadtörténelemben páratlanul impozáns méretű volt a cári haderő.⁹ A központi hatalmak szerencséjére azonban ez a félelmetes hadigépezet minőségileg már korántsem képviselt túlságosan magas színvonalat. Az alapvető kérdésre – hogyan lehet Oroszországot katonailag legyőzni? – egyre inkább körvonalazódni látszott a válasz: sehogya, ha ő maga nem segíti hozzá ellenfeleit azzal, hogy katonái nem akarnak harcolni. Márpedig 1917 elejére az orosz hadseregben a bomlás jeleit lehetetlen volt nem észrevenni. A központi hatalmak hadvezetései árgus szemekkel figyelték az oroszországi társadalmi erjedést, a forradalmi változások előhírnökeit, és abban reménykedtek, hogy mindezek hatására a cári alakulatok harcértéke rohamosan csökkenni fog. Ez elsődlegesen a keleti fronton nyomasztó erőfölénnyel rendelkező ellenséges haderő által képviselt fenyegetés gyors megszűnését eredményezhette, és már ez sem lett volna kevés. Ha nem kell számolni a közeljövőben orosz offenzívával, akkor a többi hadszíntéren máris át lehet csoportosítani bizonyos erőket. Tekintettel arra, hogy a központi hatalmak csapatai számbelileg valamennyi fronton alulmaradtak az ellenséges hadseregekkel szemben, a keleti fronti nyomás enyhülése megnövelhette a stratégiai mozgásterüket. De az orosz haderő átmeneti bénultsága akár offenzív fellépésre is csábíthatta a vele szemben álló hadseregeket. Ezt azonban aligha volt érdemes elsietni: egy esetleges forradalom következményeként elképzelhetőnek látszott Oroszország háborúból való kiválása is. Ami nem sikerült 1914 augusztusában, sem 1915 nyarán, az 1917 tavaszán mindennél közelebbinek tűnhetett.

Az orosz forradalom kitörésének közvetlen hatásai már viszonylag korán, 1917 márciusának végén megjelentek mind Tersztyánszky, mind József főherceg korabeli dokumentumaiban. Előbbi március 20-án még csak arról ír Bolgárnak, mennyire szkeptikusan ítéli meg a forradalom sikerének kilátásait.¹⁰ Egy héttel később pedig szinte szó szerint

⁷ HL Tanulmányok, 84.

⁸ *Österreich-Ungarns letzter Krieg 1914–1918*. I–VII. Hrsg. Eduard Czegka et al. Wien, 1930–1936. VI. [Das Kriegsjahr 1917] 3.

⁹ Hajdu Tibor – Pollmann Ferenc: *A régi Magyarország utolsó háborúja*. Bp., 2014. 286.

¹⁰ „Az orosz eseményeket igen szkeptikusan ítélem meg. Egy tegnap elfogott orosz tiszt szerint az idősebb tiszteknek nem tetszik a forradalom, a fiatalabbak egyetértenek vele, a legénység pedig teljesen közömbös iránta. [Die russischen Ereignisse beurteile ich sehr skeptisch – ein gestern gefangener russischer Officier sagte aus: den älteren Offizieren ist die Revolution nicht recht, die jüngeren einverstanden, und die Mannschaft ist total gleichgiltig.]” Tersztyánszky levele Bolgár Ferencnek 1917. március 30. HL Personalia 187.

ugyanazt fogalmazza meg Sarkotićnak és Bolgárnak: „Az orosz felfordulásból mi itt a fronton semmit sem érzékelünk! Stanislauból zene és örömrivalgás hallatszik, és az átszökdösők semmi különösebbet nem mondanak. [Von den Folgen der russischen Umwälzung spüren wir in der Front nichts! In Stanislau hörte man Musik und Freudegebrülle in die Front herüberschallen, und die Überlaufer (sic) sagen auch nichts Besonderes aus.]”¹¹ Szerinte végül mindegyik fél megegyezik majd az erős kéz szükségességében és akkor jön III. Miklós a képbe! Ami az osztrák–magyar fegyverek esélyeit illeti, úgy látja, hogy nagyobb szabású támadásra többé már nem alkalmas, mivel teljesen az állásháborúra formálták át. Előrenyomuláshoz sem megfelelő trén, sem megfelelő lovak nem állnak rendelkezésre, szóval az oroszok nagy gondot csinálnának, ha hirtelen visszamennének, mivel nem tudnánk őket követni! – írja.¹²

Ugyanebben az időben József főherceg frontszakaszán, úgy látszik, élénkebben zajlanak az események. A bevezetesként idézett március 26-i naplóbejegyzés szerint a lázadás átterjedt a lövészárkokra is. Mindenesetre az elkövetkező napokban a központi hatalmak hadvezetőségeinek legfőbb gondja az volt, hogyan viselkedjenek a katonák a közelgő pravoszláv húsvét idején. Az első reakció: mindennemű kölcsönös látogatás tilos! Hiszen az előző évben is micsoda jövés-menés volt: előbb orosz katonák és tisztek jöttek át és hoztak ajándékokat, majd a mieink viszonzták a látogatásokat. Erre – tekintettel az ottani forradalmi hangulatra – semmi szükség. A parancs értelmében minden átjövő oroszot fogolynak kell tekinteni, saját embereink pedig, ha átmennek az orosz állásokba, akkor szökevénynek minősülnek!¹³

Tersztyánszky a húsvéti eseményekre utólag, egy Sarkotićnak április 23-án írt levélben tekint vissza. Ebből kiderül, hogy József főherceghez hasonlóan ő is minden érintkezést megtiltott az oroszokkal, ám ezt a parancsot felsőbb utasításra vissza kellett vonnia. A hadsereg-parancsnokság ugyanis abban a reményben, hogy az átjövő oroszokat megfelelő propagandával a harcok azonnali beszüntetésére tudja ösztönözni, kifejezetten szorgalmazta a húsvéti katonabarátkozásokat. Csakhogy – írja Tersztyánszky – egyáltalán nem vették figyelembe, hogy neki szláv hadosztályai vannak; így a terv visszafelé sült el, mivel nem az oroszok jöttek át, hanem a szláv katonák mentek át a túloldalra. És nyilván többnyire ott is maradtak...¹⁴

Hogy miben is állt ez a „felsőbb utasítás”, azt József főhercegnél találjuk meg. „Az orosz húsvét alkalmából valószínűleg számos ellenséges kiküldött fog átjönni állásainkba tárgyalások végett. Az orosz hadseregnek különös viszonyai ajánlatossá teszik, hogy ilyen ellenséges kiküldöttekre ne tüzeljünk és őket minden esetben állásaikba visszaengedjük. Az északi arcvonalon bevált az, hogy pálinkát és dohányt adnak a távozó ellenséges kiküldötteknek. Hogy meglepetések elkerültesse, ilyen küldöttségeknek 6-nál több főből állaniok nem szabad. Érintkezésük legénységünkkel tilos. Az ellenséges kiküldötteket az

¹¹ Hrvatski Državni Arhiv, Zagreb, Osobni fond Stjepana Sarkotića (= OFSS) 4.2.15 (04.04.: Pismo generalpukovnika von Tersztyanszky) fol. 185.

¹² Uo.

¹³ József főherceg: *A világháború*, IV. 514.

¹⁴ OFSS 4.2.17 (30.04.: Pismo generalpukovnika von Tersztyanszky) fol. 198.

arcvonal előtt egy tisztünknek kell fogadnia vagy velük tárgyalnia, vagy pedig – ha azt kéri, akkor általa – a zászlóalj- vagy ezredparancsnoksághoz kell vezetni őket. Ilyenkor arra kell figyelni, hogy az ellenségnek ne adassék alkalom a kémkedésre; saját kiküldött semmi esetben sem küldendő az ellenséghez. Éjjel nem szabad ellenséges kiküldötteket beereszteni; ha ennek dacára egyeseknek sikerülne állásainkba bejutni, akkor ezeknek sorsa fölött az ezredparancsnok dönt a célszerűség szempontjának értelmében. Szökésre való felszólítások tilosak. Egész csoportok közeledését meg kell tiltani; a tüzelés megkezdése előtt azonban figyelmeztetni kell őket.”¹⁵ A továbbiakban a tárgyalások során érintendő témakörökhöz ad ajánlásokat az utasítás. Figyelemre méltó, miként kell bánni az érkezőkkel: „A kiküldötteket szívélyesen, de barátkozás nélkül kell kezelni. Ajánlatos őket ellátni újságok megfelelő kivonataival vagy egészben lefordított cikkeivel, még szociáldemokrata újságokból is – hogy ha hangjuk hazafias és alkalmasnak ítéltetnek meg – vagy másfajta célszerű nyomtatványokkal.”¹⁶ Megtudjuk még belőle, hogy a minta tulajdonképpen a német legfelsőbb hadvezetőség által a hadszíntér északi (azaz német) szakaszán alkalmazott eljárás, és hogy az egységesség érdekében jó lenne, ha az osztrák–magyar csapatok is hasonló módon járnának el. József főherceg szükségesnek tartotta még mindehhez hozzáfűzni a következő bekezdést: „Megjegyzem, hogy ezen utasításoknak azon részével, mely csak lázításra dolgozik és az orosz tulajdont osztogatja, melyhez nekünk igazán nincsen közünk, nem értek egyet és elítélem, de el lévén fölsőbb helyről rendelve, nem tehettem ellene semmit sem.” József főherceg tehát igyekszik tisztességesen játszani. Ahogy írja: „Általában nem arról van szó, hogy az ellenséget békés módon befolyásoljuk, hanem arról, hogy ki nem színezett híreket juttassunk az ellenség kezébe, hogy felvilágosítsuk az entente hazugságairól. Ezek alapján majd ő maga fog ítéletet alkotni. Avval kell majd számolni, hogy híreket fog kérni. Hogy meg nem engedett érintkezésnek gátat szabjunk, az ellenségnek hírrel való ellátásának módját meg kell szervezni.”¹⁷

A központi hatalmak érintett hadvezetőségei szemmel láthatóan nagy reményeket fűztek az effajta szervezett propagandához. Annál is inkább, mert – mint azt Tersztyánszky egy Sarkotičnak április 23-án írott, már idézett levelében megállapítja – „az orosz hadseregben a fegyelem erősen meggyengült, és ilyen csapatokkal egyáltalán nem lehet támadni, amit ők egyébként nem is akarnak [Jedenfalls ist die Disciplin der Russen arg gelockert und mit solchen Truppen kann man nicht angreifen, was sie auch gar nicht wollen]”, ám – és ez lényeges – „a hangulat ezredenként igen eltérő [die Stimmung ist übrigens regimentsweise ganz verschieden]”.¹⁸ Hogy az oroszok harcértéke általában meggyengült, az a német hadvezetés előtt sem volt titok: amikor március végén József főherceg találkozott Hindenburggal és Ludendorff-fal, előbbi közölte vele, hogy az ő benyomásuk szerint az oroszok már semmi komoly dolgot nem csinálhatnak. József főherceg

¹⁵ József főherceg: *A világháború*, IV. 553.

¹⁶ Uo. 555.

¹⁷ Uo. 557.

¹⁸ OFSS 4.2.17 (30.04.: Pismo generalpukovnika von Tersztyanszky) fol. 198.

azonban nem osztotta ezt a nézetet, mivel a vele szemben álló orosz csapatok esetenként igen vehemensen támadták az állásait.¹⁹

Természetesen naivítás lett volna azt hinni, hogy a túloldalon állók nem próbálják meg hasonló módon befolyásolni az ellenséges csapatokat. Egy április 28-i naplóbejegyzés szerint „az orosz ellenpropaganda megindult; ma nyomtatott röpiratokat és gyalázatos tartalmú leveleket juttattak el hozzánk (felszólítás, hogy a monarchikus államformát meg kell buktatni, a „németeket nyugaton megverték, most keleten majd a magyarok kerülnek sorra”).²⁰ Ez az ellenpropaganda ráadásul nem is maradt hatástalan. Ismét József főherceg naplóját idézem: „Április 30. Úgyszólván semmi újság! Az oroszokkal kisebb tárgyalások folynak. Mire vezessen ez, hadnagyokkal és káplárokkal aligha fog a béke megkötettni. Az oroszok pedig erkölcsi mérget, mételeyt hintenek a mi csapatainkba. Ezen állapotot nagyon aggasztónak és veszélyesnek találok. Magam láttam a minap, hogy az oroszok főképp azért tárgyalnak, hogy trónöntő elveiket átültessék a mi csapatainkba.”²¹ Egyre inkább úgy tűnik tehát, hogy a Monarchia a propagandaháború frontján is alulmaradt... „Senki sem tudja, hogy van-e még háború vagy sem és míg ostoba eredménytelen tárgyalásokat folytatunk orosz hadnagyokkal, káplárokkal és közlegényekkel, addig ők mindent elkövetnek, hogy a legaljasabb módon aláaknázzák a rendet és uralkodóink detronizálását tolják előtérbe, mint a béke egyedüli lehetőségét. Ezt alig tudjuk megakadályozni, mint-hogy oly hangosan beszélnek, hogy mindenki hallja őket” – jegyzi fel április 29-én József főherceg.²²

Tersztyánszky május 1-jén Sarkotícának hasonló szellemben ír: „Az oroszokhoz való törleszkedés mindeddig nem hozott eredményt, legfeljebb azt, hogy ők a mi embereinknél csináltak forradalmi propagandát, felszólítva őket, hogy üzzék el a császárt. Ha ezek után néhány emberünk elmegy az oroszokkal, azon aligha lehet csodálkozni. Ördög vigye el azt, aki a politikát bevitte a lövészárokba. Én kezdettől ellene voltam ennek, de jött az AOK utasítása és hagynom kellett a dolgot. A fronton minden parancsnok erről panaszkodik. [Die Anbiederungen mit den Russen haben bis jetzt eigentlich gar kein Resultat, höchstens das eine, daß sie bei unseren Leuten für die Revolution Propaganda machen, und sie auffordern, gleich ihnen den Kaiser wegzujagen; wenn dann einzelne unserer Leute mit den Russen abfahren so darf das gar kein Wunder nehmen; der Teufel hole den, der die Politik in den Schützengräben gelegt hat; ich war von Haus aus dagegen und hatte scharfe Befehle contra ausgegeben, da kamen die Weisungen des A. O. K. und ich mußte das Ding geschehen lassen.]”²³ Május 15-én hasonló szellemben írt: „Az ostoba, főleg Németország által ösztönzött békepropaganda tegnap újra 2 tiszthez, 2 zászlósba, 1 önkéntesbe és 5 emberbe került, akiket az oroszok elvittek. [...] Azóta határozottan követeltem, hogy az efféle megparancsolt érintkezés mindenütt a frontomon beszüntessék. Majd felrobbanok miatta a méregtől. [Die blöde, hauptsächlich von Deutschland betriebene

¹⁹ József főherceg: *A világháború*, IV. 514.

²⁰ Uo. 605.

²¹ Uo. 609.

²² Uo. 610.

²³ OFSS 4.2.17 (08.05.: Pismo generalpukovnika von Tersztyanszky) fol. 200.

Friedenspropaganda aus dem Schützengraben heraus, hat gestern wieder 2 Officiere, 2 Fähnriche, 1 Freiwilligen und 5 Mann gekostet, die von den Russen weggeschleppt wurden. (...) Ich habe seither übrigens in entschiedener Weise verlangt, daß dieser befohlene Verkehr in meiner Front sintert werde, ich ärgere mich darüber grün und gelb.]”²⁴

Ezzel együtt azok a várakozások, amelyek a forradalmi Oroszországnak a háborúból való gyors kiválására vonatkoztak, egyre inkább szertefoszlani látszottak. József főherceg május 5-én már arról számol be, hogy az oroszok most arra töreksenek, hogy csapataikat ismét harcképessé tegyék.²⁵ Valami készülöben volt. Tersztyánszky május 30-án, Sarkotíc-nak írt levele ugyanezt bizonyítja: „Az az érzésem, hogy velem szemben az oroszok valamire készülnek. Fokozott légi tevékenység, élénk orosz tüzérségi tűz, megerősödő vasúti forgalom Stanislounál, főleg éjszaka, mind egy küszöbön álló támadásra mutatnak, mely pedig igen rossz pillanatban fog engem találni, mivel tegnapelőtt indítottam útnak az Isonzóhoz egy hadosztályt, helyette pedig csak egy német gyalogezredet fogok kapni Franciaországból június elején. [Ich habe das Gefühl, daß sich bei den Russen mir gegenüber etwas vorbereitet, erhöhte Flughätigkeit, starke Beschießungen durch die russ. Artillerie und verstärkter Eisenbahnverkehr bei Stanislaw besonders nachts deuten auf einen bevorstehenden Angriff, der mich in einem Schwächemoment trifft, indem ich seit vorgestern eine I. T. D. an den Isonzo abrollen lasse und anstelle derselben anfangs Juni nur 1 deutsches zusammengestelltes Inf. Rgt. aus Frankreich erhalte.]”²⁶ A két hadvezérnek természetesen arról nem lehetett tudomása, hogy eközben az orosz hadvezetésben felülkerekedtek a háború további folytatásának hívei. Időközben ugyan megbukott az ideiglenes kormány, de a május 5-én megalakult új, koalíciós kabinet elfogadta a tábornokok álláspontját arról, hogy Oroszországnak képesnek kell lennie offenzív fellépésre, nehogy a németek szétzúzzák nyugati szövetségeseit, és aztán ellene forduljanak. Május 22-én Alekszejev helyett Bruszilov lett a vezérkari főnök, s ez máris előre vetítette egy energikus orosz támadás megindítását, mégpedig – az előző esztendei Bruszilov-offenzívához hasonlóan – a front osztrák–magyar szakasza ellen. A június utolsó napjaiban megindult úgynevezett Kerenszkij-offenzíva kezdetben jelentős orosz sikereket ért el, és nem mellesleg végleg derékba törte Tersztyánszky vezérezredes karrierjét, akit július 8-án felmentettek, vélhetőleg azért, mert csapatai – mindenekelőtt a miskolci 15. hadosztály – súlyos vereséget szenvedtek. A felmentés tényleges okát azonban a tábornok másutt vélte megtalálni, ellenségeire, és főleg a németek intrikáira gyanakodott. Mindenesetre fennmaradt levelei ettől kezdve hosszú időn keresztül felmentése okainak kiderítésével foglalkoznak. Az orosz forradalom hatásainak elemzésére emiatt ezek a levelek már nem jöhetnek számításba.

Ami József főherceget illeti, a nagy orosz támadás közvetlenül nem érintette a frontszakaszát, mivel a vele szemben álló orosz–román csapatok csak később csatlakoztak a hadműveletekhez. Minthogy azonban a központi hatalmak időközben kibontakozó ellen-

²⁴ OFSS 4.2.18 (22.05.: Pismo generalpukovnika von Tersztyanszky) fol. 202.

²⁵ József főherceg: *A világháború*, IV. 618.

²⁶ OFSS 4.2.18 (05.06.: Pismo generalpukovnika von Tersztyanszky) fol. 205.

támadásának hatására Kerenszkij hadügyminiszter az orosz támadó hadműveleteket leállította, az időközben megindult, és jelentős sikereket elért román–orosz offenzíva Mărăștinál nem folytatódott tovább. Naplójának tanúsága szerint József főherceg a vele szemben álló orosz csapatok szélsőségesen eltérő magatartását érzékelte. Az egyre kiszámíthatatlannabbul viselkedő ellenség valódi harcértékét szinte lehetetlen volt reálisan értékelni mindaddig, amíg a konkrét harctevékenység meg nem kezdődött. Akkor derült ki egyértelműen, hogy a szemben álló csapat hajlandó-e offenzív fellépésre, vagy megelégszik a passzív védekezéssel.

Összefoglalóan elmondható, hogy azok a nagy várakozások, amelyek a márciusban kitört forradalom és a cár lemondása következtében Oroszország gyors meggyengülésére és a háborúból történő kiválására irányultak, ekkor még nem teljesültek. Mind József főherceg, mind Tersztyánszky érzékelte ugyan a vele szemben harcoló orosz csapatokon a forradalom hatását, és erre a hatásra a központilag elrendelt propagandaháború eszközeivel igyekezett is a lehetőségekhez képest ráerősíteni. Hogy az oroszországi átalakulás miként befolyásolja a közelgő béke esélyeit, arra nézve a szkeptikusabb Tersztyánszky és a jóval bizakodóbb József főherceg felfogása nyilván különbözött. Mindenesetre mindketten túlbecsülték a forradalmi erjedés hatását, miközben tudták, hogy ez az erjedés milyen komoly veszélyt jelent saját csapataik harckészségére. Tisztában voltak tehát azzal, hogy a politika beengedése a lövészárkokba mindkét fél számára súlyos következményekkel járhat. Az egyre kiszámíthatatlanabbul viselkedő ellenség pedig még a tapasztalt hadvezérek számára is jelentős kockázati tényezőt jelentett.